

С. К. Криворучко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Своєрідність жанру мемуарів Сімони де Бовуар «Сила обставин»

Криворучко С. К. Своєрідність жанру мемуарів Сімони де Бовуар «Сила обставин». Твір «Сила обставин» є гармонійним творчим поєднанням епічного і драматичного родів та ліро-епічного міжродового утворення, які на жанровому рівні представлені перетином роману (епос), інтермедії (драма), мемуарів, щоденника (ліро-епос). С. де Бовуар майже нерозривно поєднує роман (епос) і мемуари (ліро-епос), таким чином, під час комунікації читач навіть не уявляє, що йому представлено синтез двох жанрів. У «Силі обставин» письменниця створює метанаратив роману, якому притаманна панорамність, фабульна та сюжетна багатоплановість, розвиток конфліктних ліній, прагнення до поліфонічності. Мемуарність «Сили обставин» простежується у тяжінні твору до історичної прози, де письменниця намагається піднести власну біографію за критеріями науковості.

Ключові слова: *С. де Бовуар, жанр, трансформація, комунікація.*

Криворучко С. К. Своєобразие жанра мемуаров Сімони де Бовуар «Сила обстоятельств». Произведение «Сила обстоятельств» является гармоничным творческим соединением эпического, драматического родов и лиро-эпического межродового образования, которые на жанровом уровне представлены пересечением романа (эпос), интермедии (драма), мемуаров, дневника (лиро-эпос). С. де Бовуар почти нерозрывно объединяет роман (эпос) и мемуары (лиро-эпос), таким образом, во время коммуникации читатель даже не представляет, что ему представлен синтез двух жанров. В «Силе обстоятельств» писательница образует метанаратив романа, которому присуща панорамность, фабульная и сюжетная многоплановость, развитие конфликтных линий, стремление к полифоничности. Мемуарность «Силы обстоятельств» прослеживается в тяготении произведения к исторической прозе, где писательница пытается приподнести собственную биографию по научным критериям.

Ключевые слова: *С. де Бовуар, жанр, трансформация, коммуникация.*

Kryvoruchko S. K. The originality of genre in memoirs of Simone de Beauvoir "The power of circumstances". Literary work "The power of circumstances" is balanced creative combination of epic, drama genres and lyric-epic intergeneric formation, which at genre level is presented by point of intersection in novel (epos), interlude (drama) memoirs, diary, (lyric-epos). S. de Beauvoir almost indissolubly unites a novel (epos) and memoirs (lyric-epos). Thus, during communication a reader doesn't even understand that the synthesis of two genres is presented to him. In "The power of circumstances" the authoress forms the novel that has panoramas, plot, development of conflict lines, and aspiration for polyphony. Memorization of "The power of circumstances" is traced in novel's inclination to historical prose, where the authoress tries to present her own biography on scientific criteria.

Key words: *S. de Beauvoir, genre, transformation, communication.*

У літературному екзистенціалізмі сер. ХХ ст. простежується продовження пошуків модерної літератури. Складність екзистенціалізму полягає в тому, що він, з одного боку, як формотворення «нового» типу вписується в модерний контекст, а, з іншого, знаходиться з ним у конфлікті, оскільки модерністська література є асоціальною, а екзистенціалістський умонастрій – соціально детермінований. Соціальна детермінованість пояснюється історичними обставинами, які підживлювали екзистенціалізм – це Перша світова війна, Друга світова війна, Холодна війна. Саме масове кровопролиття та мільйони смертей під час світових війн, а потім загальний страх смерті на рівні колективного неусвідомленого під час Холодної війни стали своєрідним каталізатором для усвідомлення унікальності кожної – будь-якої особистості, яка у 60-ті рр. ХХ ст. протиставляється надлюдині Ф. Ніцше поч. ХХ ст.

Для кращого розуміння літературного екзистенціалізму, слід проаналізувати творчість французької письменниці Сімони де Бовуар (1908–1986), що сприяє виявленню певних творчих засад та допоможе найповніше дослідити історико-літературний процес модерної доби ХХ ст. У французькому літературознавстві звертається увага на проблематику творів С. де Бовуар. Дослідження Генрі А.-М. [10], Клеш Ж. [12], Жансон Ф. [11] зосереджуються навколо гендерного світогляду героїнь письменниці. Аналіз російських літературознавців Великовського С. [2], Зоніної Л. [3], Євніної Є. [5], Полторацької Н. [7] [8] так само фокусується на екзистенціальних проблемах смерті, інтелектуальній самореалізації персонажів та відбитті біографічних епізодів у створенні художніх образів.

Таким чином, жанрова трансформація поезики творів С. де Бовуар є своєрідною прогалиною у дослідженні спадщини письменниці. Одним із найважливіших поетикальних акцентів є плинність, як жанрова своєрідність творів С. де Бовуар, яку доречно дослідити у мемуарах «Сила обставин» [1] 1960 р.

Аналіз роману «Сила обставин» відбувається у ключі тлумачення літературного екзистенціалізму, як умонастрою. Мистецтво С. де Бовуар найчастіше приваблює дослідників і читачів, на жаль, переважно як відбиття феміністичних поглядів письменниці, у той час, коли її твори є складним феноменом жанротворення (де у поетиці концепту есе поєднуються епос, драма і лірика), з одного боку, та відбиттям екзистенції героїв у їхньому імперичному досвіді, який розгортається у художньому просторі, з іншого. Провідною проблемою у дослідженні спадщини С. де Бовуар є перекодування її мистецтва для кращого розуміння творчої поетики літературного екзистенціалізму. Вивчення жанрової специфіки мемуарів «Сила обставин» поширить уявлення про типологію літературного екзистенціалізму, яка виявляється через мінливість історичної доби сер. ХХ ст., що є переходом, який об'єднав модерне заперечення нормативної змістовності та постмодерну схильність до жанрового змішування.

Щоб краще зрозуміти специфіку жанру «Сили обставин», слід звернути увагу на структуру твору, як індивідуальну форму конкретного тексту. Структура «Сили обставин», як сукупність відношень між дискурсом і розповіддю в наративі, є плинною. Однак ця плинність утворює модель певного типу творення, якому властиві внутрішня цілісність, визначена трансформація та інтуїтивне (автор / автор), іноді комунікативне (автор / читач), саморегулювання. Структура твору не виводиться С. де Бовуар у зміст, а приховується, спонукаючи читача до інтелектуальної праці.

Роман «Сила обставин» складається із двох частин, що завершуються епілогом, який посідає місце висновків. Частини розподіляються на розділи, які у свою чергу вміщують підрозділи. Окрім розподілу на розділи і підрозділи у текст вводиться міжродове та суміжне утворення – щоденник, та жанр драматичного роду – інтермедія. Таким чином, **«Частина I»** включає V розділів: I розділ – 2 підрозділи; II розділ – 7 підрозділів (3 підрозділ містить **«Щоденник»** із 30 квітня по 18 травня 1946 року, а 4 підрозділ має **«Щоденник»**, в якому розподіл ведеться за днями тижня); III розділ – 4 підрозділи; IV розділ – 9 підрозділів; V розділ – 2 підрозділи. Між частинами твору вводиться **«Інтермедія»**. **«Частина II»** вміщує VI розділів: VI розділ складається із 4 підрозділів; VII розділ – 2 підрозділи; VIII розділ – 2 підрозділи; IX розділ — **«Щоденник»** (із 26 травня по 28 жовтня), та 1 підрозділ; X розділ – 10 підрозділів; XI розділ – 5 підрозділів; та **«Епілог»**. **«Частина I»** і **«Частина II»** внутрішньо поєднуються спільною нумерацією розділів (**«Частина II»** розпочинається із IV розділу, а не із I).

Твір «Сила обставин» є гармонійним творчим поєднанням епічного і драматичного родів та ліро-епічного міжродового утворення, які на жанровому рівні представлені перетином роману (епос), інтермедії (драма), мемуарів, щоденника (ліро-епос). С. де Бовуар майже нерозривно поєднує роман (епос) і мемуари (ліро-епос), таким чином, під час комунікації читач навіть не уявляє, що йому представлено синтез двох жанрів. У «Силі обставин» письменниця створює метанаратив роману, якому притаманна панорамність (зображення доби 2-ї пол. ХХ ст. в різних країнах, континентах, культурах), фабульна та сюжетна багатоплановість (мистецька, політична, загальнолюдська сфери), розвиток конфліктних ліній (аналіз психології героїв та їхнього ставлення до певних подій і обставин), прагнення до поліфонічності (спроба письменниці висвітлити різні точки зору). Мемуарність «Сили обставин» простежується у тяжінні твору до історичної прози, де письменниця намагається піднести власну біографію за критеріями науковості. С. де Бовуар вдається до документально-історичних нарисів, свідком яких була. Звичайно, висвітлення історичних подій С. де Бовуар є суб'єктивним. Суб'єктивність простежується у вибірковості певних подій, до тлумачення яких залучаються не документи, а сприйняття та оцінка фактів й інформації письменницею. Слід зазначити, що С. де Бовуар намагається уникнути однобічної інтерпретації подій, однак, фактографічність супроводжується творчим аналізом, в якому героїні твору – С. де Бовуар – письменниця відводить центральне місце.

Жанр щоденника (ліро-епос) письменниця, на перший погляд, вводить для більшої переконливості. Однак на структурному рівні у «Силі обставин» через щоденник формально перетинаються роман і мемуари. Щоденник ускладнює романний хронотоп, надаючи йому фрагментарності й деталізації, а нотатки про минуле надають художню «документальність» та підкреслюють значність суджень письменниці. З іншого боку, фрагментарність і відсутність єдиного сюжету у щоденнику руйнує спільний ідейний задум «Сили обставин». Таким чином, деталізація стає надто дрібною, творчо незрозумілою, і, здається, зайвою. За класифікацією Г. Костюка [4: 335], яку дослідник вивів при аналізі «Щоденника» В. Винниченка, щоденник С. де Бовуар належить до третього жанрового типу: докладні сухі нотатки, усілякі події, факти, зустрічі, між собою не пов'язані та незрозумілі для читача.

Дуже важливе місце у «Сили обставин» займає **«Інтермедія»**. За класифікацією Є. Васильєва [4: 320] жанр інтермедії – це невелика комічна п'єса або сцена, що виконується між діями основної драми: вона не пов'язана за змістом із драмою, її метою є послаблення емоційного напруження та розваження втомлених глядачів. Отже розважальність та комічність є центральними складниками цього жанру. С. де Бовуар трансформує цей жанр в ідейному сенсі та залишає формальну традиційність.

«Інтермедія» у «Сили обставин», як вже було зазначено, вводиться між I і II частинами, вона хронологічно розділяє книгу на періоди: 1945–1952 рр.; 1952–1963 рр., однак, дата 1952 р., за свідченнями письменниці, не є переламною. **«Інтермедія»** розділяє дві частини та за сенсом не пов'язана із твором. Однак провідна риса – розважальність і комедійність інтермедії – переводиться письменницею у протилежний бік. **«Інтермедія»** С. де Бовуар сенсоутворюючий складник «Сили обставин», в якому читачеві пояснюється задум книги, своєрідна естетична концепція письменниці, сенс життя якої полягає в роботі. Творчість і творчий процес для С. де Бовуар постає метою життя, яку вона доносить до читача в **«Інтермедії»**. Отже в **«Інтермедії»** письменниця розкриває суть власної естетики та творчий задум книги.

Метою «Сили обставин» було продемонструвати письменницьку діяльність як структуровану, системну працю, яка вимагає організації життя певним чином: «Робота не дозволяє описувати себе, її роблять, ось і все. Несподівано у цій книзі вона займає мало місця, у той час як у житті – дуже багато, та все моє життя організується навколо роботи. Я наполягаю на цьому, тому що читачі приблизно уявляють скільки часу потрібно для есе, але більшість із них вважають, що роман або мемуари пишуться легко, без напруги. „Справа не хитра, я сама могла б написати таке”, – говорили молоді жінки, коли прочитали „Спогади шляхетної панянки”, однак не випадково, що вони цього не зробили. За рідким виключенням, усі письменники, яких я знаю, працюють дуже багато, – я така ж як і вони» [1: 205-206].

Письменництво С. де Бовуар характеризує як своєрідну «муку очищення», що можна порівняти із пристрасною, або манією, яка викликає почуття залежності. Лише завдяки виконанню певних правил проходить творчий процес: «За допомогою чорнетки я в загальних рисах накидую розділ. Потім повертаюся до першої сторінки і, доходячи до кінця, фраза за фразою реробляю її цілком; потім я правлю кожну фразу у співвідносності із сенсом сторінки, а кожну сторінку – у співвідносності із змістом усього розділу; пізніше – кожний розділ, кожну сторінку, кожну фразу у співвідносності із усією книгою» [1: 206]. Окрім дисципліни письменниця підкреслює важливу роль натхнення: «Нерідко трапляється, що перед сном або під час бессоння на ум мені приходять якась фраза, і я піднімаюся із ліжка, щоб записати її» [1: 207].

Сенс творчості для С. де Бовуар полягає у пізнанні світу, яке авторка зосереджує на аналізі часу, та змінах у часі в усіх сферах діяльності (люди, культура, історія, технічний прогрес). Таким чином, у жанровій своєрідності – введення інтермедії у романний код – розкривається формотворення як можливість виходу на інший потенціальний поетикальний рівень, через який впроваджується проблемне поле: робота митця та його місце в історії.

Епілог бере витоки із драматичного роду і традиційно є складовою частиною давньогрецької трагедії і комедії, своєрідним зверненням до глядача. У добу Відродження цим зверненням-монологом пояснювалися ідеї твору, а у XIX ст. епілог переходить із драми в епос, де виконує формальну функцію – повідомлення від автора, яке завершує композицію, де ведеться про подальшу долю героїв твору. С. де Бовуар епілогом формально завершує композицію, однак змінює його в ідейному сенсі, надаючи йому наукового хоруактеру та підсумкову своєрідність. **«Епілог»** «Сили обставин» є завершальною частиною твору, в якій письменниця підводить підсумки, та намагається проаналізувати себе у контексті власного самосприйняття, впливу інших людей, які зіграли важливу роль у формуванні її творчості як мистецького феномену, визначає ставлення до неї «інших» і спільноти, та виокремлює власне місце у літературі.

У **«Епілозі»** письменниця власно порушує проблему, яка і досьогодні залишається не проаналізованою достатньою мірою літературознавцями – «тінь» Ж.-П. Сартра. На жаль, навіть на початку XXI ст. більшість істориків літератури вважають творчість письменниці кондиціональною (виключеннями є окремі літературознавці, що безпосередньо займаються дослідженням творів С. де Бовуар, чомусь – мабуть, випадково – всі вони жінки). Творче спілкування із Ж.-П. Сартром письменниця вважає успіхом власного життя, завдяки злагоді, яка була між ними. Однак, в **«Епілозі»** С. де Бовуар зосереджує увагу на загальній суспільній думці, яка відсунула творчість письменниці на другий план: «Люди говорили, що мої книги писав Сартр... „Якщо будете давати інтерв'ю, уточніть, що „Мандарини” написані особисто вами”... вважалося, що всі мої

переконання нав'язні мені Сартром... Справа в тому, що у нас прийнято вважати, начебто жінка мислить своєю маткою» [1: 477].

Однак С. де Бовуар підкреслює, що саме жінка вибирає чоловіка: «І не випадково, що я вибрала Сартра, ібо я його обрала. Я послідувала за ним із радістю, тому що він увлїк мене на ту стежу, якою я хотїла йти» [1: 477]. Письменниця зауважує, що визнавала ідеологічний потенціал Ж.-П. Сартра та ніколи не намагалася з ним змагатися, оскільки, на її думку, статеve протиставлення суперечить інтелектуалізму та позбавляє особистість свободи. Саме те, що у С. де Бовуар були вороги, або опоненти, які відсували її здобутки на другий план, підкреслює її значущість і вагомість.

«Епілогом» письменниця підводить підсумки, що сучасники ніколи не здатні зрозуміти та адекватно оцінити сучасного митця, ось чому навколо нього створюються «міфи». Так для С. де Бовуар спільнота придумала два образи: 1) ексцентрична, розпутна, безумна, що живе у карнавалі; 2) абсолютний розум, який усе життя проводить за письменним столом і книгами. Зрозуміло, що С. де Бовуар навчилася не звертати увагу на суспільну думку. В «Епілозі» письменниця роз'яснює суть книги «Сила обставин» – встановити істину про себе для сучасників і нащадків.

Письменниці, якоюсь мірою, притаманно марнослаvство. Однак, їй вдалося вирватися із середовища та відсторонитися. Саме відсторонення, усунення, як екзистенція, з часом зробили С. де Бовуар байдужою до власного місця в історії. Усе життя письменниця інтуїтивно відчувала нерозуміння власної мети і шляху, що сформували певну екзистенцію життя. Письменницьку відомість С. де Бовуар сприймала негативно, оскільки це вимусило її жити ізольовано. Однак інтелектуальні привілеї – витончене відчуття – які, звичайно, приносили страждання, стали провідними рисами нонконформістського світогляду письменниці.

Екзистенційний страх смерті, який є центральним складником літературного екзистенціалізму, С. де Бовуар втілила не лише у власних творах, а осмислювала його протягом життя. У випадку С. де Бовуар страх смерті втілювався у боязні старості, яка стала для письменниці не зовнішнім, а внутрішнім віком. Осмислення часу проходить у мисленні С. де Бовуар як відчуття внутрішнього віку, серцевиною якого є страждання. «Нерідко я здивовано зупиняюсь перед цією неймовірною річчю, яка слугує мені обличчям... я мало піклуюся про свою зовнішність... Я ненавиджу своє відображення: над очима нависло, під очима – мішки, обличчя розповніло, а цей сумний вид, який надають зморшки навколо губ! Можливо, люди, які мене зустрічають, бачуть просто п'ятидесятирічну жінку, не гарну і не погану, а того віку, який вона має. Але я то бачу попереднє своє обличчя, яким заволоділа хвороба..., і мені вже не вилікуватися. Вона отрує мене і серце» [1: 490].

С. де Бовуар виводить, що старість на емоційному рівні виявляється відмовою від будь-яких бажань. Загальне очікування смерті у свідомості письменниці формується у коретному страху перед смертю Ж.-П. Сартра. С. де Бовуар вважає, що її життя вдалося: воно було цікавим. Усі плани письменниці здійснилися, проте, смерть, до якої підсвідомо має бути готова кожна людина, все рівно для С. де Бовуар залишилася несподіваною. Саме в цій несподіваності письменниця вбачала обман. Таким чином, не зважаючи на успіх С. де Бовуар, у підсумках письменниці відчувається її розчарування на рівні буття.

Своєрідність зображення С. де Бовуар у «Силі обставин» творчих пошуків доби визначається родовою (епос, драма, ліро-епос) та жанровою (роман, мемуари, інтермедія, щоденник) трансформацією, де у генетично зумовленому комплексі усталених суттєвих ознак формується структурний інваріант, який входить у систему жанрової матриці, яка констатує еволюцію письменниці, зокрема, та прозовий жанровий канон літературного екзистенціалізму взагалі.

Подальше дослідження творчості С. де Бовуар може відбуватися у ключі інтерпретації структури та елементів внутрішньої форми текстів письменниці.

Література

1. Бовуар С. де Сила обстоятельств / Бовуар С. де [пер. с франц. Н. Светидовой]. — М. : Флюид, 2008. — 496 с.
2. Великовский С. И. Зачем смерть? / Великовский С. И. // Бовуар С. де Очень лёгкая смерть. — М. : Прогресс, 1968. — С. 100—111.
3. Зонина Л. Искания французской интеллигенции (О романе Симоны де Бовуар «Мандарины») / Л. Зонина // Иностранная литература. — 1955. — № 6. — С. 177—183.
4. Галич О. Теорія літератури / Галич О., Назарець В., Васильєв Є. — К. : Либідь, 2001. — 488 с.

5. Евнина Е. М. Симона де Бовуар / Е. М. Евнина // Современный французский роман. 1940—1960. — М. : АН СССР, 1962. — С. 122—145.
6. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [автор-укладач Ковалів Ю. І.]. — К. : Академія, 2007.
7. Полторацкая Н. И. Большое приключение благовоспитанной девицы : Книги воспоминаний Симоны де Бовуар / Полторацкая Н. И. — СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1992. — 248 с.
8. Полторацкая Н. И. Симона де Бовуар и её роман «Мандарины» / Полторацкая Н. И. // Бовуар С. де Мандарины.— М. : Ладомир ; Наука, 2005. — С. 561—600.
9. Червінська О. В. Рецептивна поетика. Історико-методологічні та теоретичні засади / Червінська О. В. — Чернівці : Рута, 2001. — 56 с.
10. Henry A.-M. Simone de Beauvoir ou l'echec d'une chrétienté. — P., 1961. — 97 p.
11. Jeanson F. Simone de Beauvoir ou l'entreprise de vivre / Jeanson F. — Le Seuil, 1966. — 95 p.
12. Clech G. le Beauvoir Simone de / Clech G. le // Dictionnaire encyclopédique de la littérature française. — P. : Robert laffont, 1997. — P. 82—83.